

Pénzváltó Nikolett¹: Dezinformáció és külső információs befolyás Törökországban²

Vezetői összefoglaló

- Törökország rendkívüli mértékben kitett a dezinformációnak. Ennek egyik fő oka, hogy a török politikai elitek tudatosan, stratégiai eszközként használják a dezinformációt (elsősorban összeesküvés-elméletek formájában).
- A török rezsimnek nem célja a társadalom dezinformációval szembeni ellenálló képességének javítása, mivel az saját hatalmát is megingathatná.
- A hegemoniára törekvő kormányzati médiarezsim szándékán kívül bevonzotta a külföldi médiavállalatokat az országba. A török emberek rá vannak szorulva a külföldi médiavállalatokra, ha a kormányzati narratívától független híreket akarnak hallani.
- Az orosz információs befolyás Törökországban egyes nyugati államokkal összemérve alacsony. Ennek fő oka a török és orosz stratégiai érdekek konvergenciája, illetve, hogy a török média eleve döntően nyugatellenes/oroszbarát híreket közvetít. Moszkvának tehát pillanatnyilag nem érdeke a török információs ökoszisztéma destabilizálása. Ez azonban változhat. Oroszország képes Ankara számára mérhető negatív hatást kiváltani, ahogyan a Szuhaj Szu-24-es bombázó repülőgép lelövését követő esetben is láthattuk.
- A török rezsim a nyugati információs jelenlétre túlélésére veszélyt jelentő fenyegetésként, szuverenitása megsértéseként tekint.

A tanulmány a dezinformáció és a külső információs befolyás jelenlétét és hatásait vizsgálja a geopolitikai csatározások ütközőpontjában fekvő NATO-tag Török Köztársaságban. Dezinformáció alatt Don Fallis nyomán az olyan félrevezető információt értjük, aminek szándékolt célja és funkciója a félrevezetés.³ A biztonságpolitikai fókuszú elemzés az online térre, a médiára és a közösségi médiára fókuszál, illetve a politikai vonatkozású dezinformációt vizsgálja. Előbb áttekinti a török információs ökoszisztémát, majd ezt követően vizsgálja meg a külső információs befolyást. Külön esettanulmány mutatja be az orosz (dez)információs befolyás hatását Törökországra.

Az egyes állami információs ökoszisztémák esetspecifikus, kvalitatív elemzése hozzásegít a dezinformáció működési mechanizmusának mélyebb megértéséhez, ami a külső információs befolyás elleni hatékony védekezés egyik előfeltétele. Meggyőződésünk, hogy a török tapasztalatok áttekintése Ankara szövetségesei számára is hasznos tanulságokkal szolgálhat.

Pillanatkép a török információs ökoszisztémáról

Ankarát a szólás- és sajtószabadsággal összefüggésben nyugatról számos kritika éri. Törökország 2019-ben a 157. helyet foglalta el (180 vizsgált ország közül) a sajtószabadságot mérő World Press Freedom Index listáján.⁴ A Freedom House jelentései szerint Törökországban a sajtószabadság és az internetszabadság besorolása is a „nem szabad” kategóriába esik.⁵ A török média döntő része (a tíz legolvasottabb napilapból kilenc, a tíz legnézettebb televíziós

¹ Pénzváltó Nikolett (penzvalto.nikolett@uni-nke.hu) a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének kutató projekt munkatársa, az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

² Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3-I-NKE-19 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

³ A fogalom körüli vitáról és a pontos lehatárolásról bővebben lásd Don FALLIS: What Is Disinformation? *Library Trends*, 63. évf., 2015/3, pp. 401–426.

⁴ REPORTERS WITHOUT BORDERS: [World Press Freedom Index](https://www.rsf.org), [online], 2019. Forrás: [rsf.org](https://www.rsf.org) [2019. 11. 02.]

⁵ FREEDOM HOUSE: [Freedom of the Press 2017](https://www.freedomhouse.org), [online], 2017. Forrás: [freedomhouse.org](https://www.freedomhouse.org) [2019. 11. 02.]

csatornából szintén kilenc, a tíz legolvasottabb hírportál közül hét) kormánypárti kézben van.⁶ A 2016. júliusi törökországi puccskísérlet követően bevezetett különleges jogrendi helyzetben összesen 179 médiaügynökséget (53 újságot, 34 TV-t, 37 rádióállomást, 10 magazint és 6 hírügynökséget) és 29 kiadót zártak be. A vádak döntően terrorizmussal kapcsolatosak voltak (jellemzően a puccskísérlet elkövetésével hivatalos szinten megvádolt Gülen-mozgalommal, a török hatóságok által használt nevén Fethullahista Terrorszervezettel, röviden FETÖ-vel, vagy a szintén terrorszervezetként számon tartott Kurdisztáni Munkáspárttal, ismertebb nevén a PKK-val való kapcsolat vádjával).

Recep Tayyip Erdoğan török elnök fokozatosan, több év alatt építette ki a jelenlegi, szigorú rezsimejét, beleértve a médiarezsimejét is.⁷ A versengő autoriter⁸ török politikai rendszerben a rezsimejének fenntartását, a soron következő választások megnyerését más eszközök mellett az információs tér minél teljesebb kontrollja által igyekeznek biztosítani. A hatalmon lévő török politikai elit célrendszere kettős: egyrészt a kormányzati üzenetek terjesztése és népszerűsítése, másrészt az ellenzék támadásainak és a nemkívánatos véleményeknek az elhallgattatása. E célok eléréséhez pedig a fő eszközök: kormányzati propagandisták és „trollok” alkalmazása az információs térben, illetve tiltások és letartóztatások a fizikai valóságban. A digitális információs (csata)téren nem csak a dezinformáció jelent fenyegetést a rezsimejének túlélésére, hanem minden olyan információ, ami a hivatalos narratívával ellentétes, származzon az országon belülről vagy kívülről.

Intézményi és jogszabályi környezet

A török információs tér két legfontosabb szabályozó és felügyelő hatósága az Információs- és Kommunikációs-technológiai Hatóság (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, a továbbiakban: BTK) és a Rádió és Televízió Felső Tanács (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, a továbbiakban: RTÜK). A BTK végzi egyebek mellett az internetelérés, az internetes tartalom és szolgáltatók szabályozását, az RTÜK pedig a televíziós és rádiós műsorsugárzást felügyeli. Egy 2018 márciusában a török parlament által elfogadott, 2019 augusztusában hatályba lépett új jogszabály kiterjesztette az RTÜK hatáskörét, és felhatalmazta a szervezetet az internetes tartalom egy részének ellenőrzésére is, beleértve az interneten keresztül Törökországban közvetített televíziós és rádióműsorokat és a Netflixhez hasonló streaming szolgáltatásokat. Ettől kezdve minden internetes tartalomszolgáltatóra ugyanazok a rendelkezések vonatkoznak, mint az offline médiára. Műsorszórási engedélyt kell igényelniük az RTÜK-nél, befizetni egy bizonyos összeget⁹, az engedélyt pedig az RTÜK „nem megfelelő” tartalom esetén felfüggesztheti.¹⁰ Nem megfelelő tartalom esetében nem csak az esetleges politikai ellenvéleményekre kell gondolnunk. A kilenc, a török parlament által választott tagból álló (jelenleg nagyarányú kormánypárti többséget élvező)¹¹ RTÜK nagy hangsúlyt fektet a „morális értékek” védelmére. A 2011-ben elfogadott, a rádió- és televíziós vállalatok létrehozásáról szóló 6112. számú jogszabály¹² 8. cikkelye alapján a sugárzott műsor nem lehet

⁶ BIANET, REPORTERS WITHOUT BORDERS: [Media Ownership Monitor Turkey](#), [online], 2019. Forrás: mom-rsf.org [2019. 11. 02.]. A Bianet és a Riporterek Határok Nélkül által készített elemzés szerint a napilapok esetében a kivételt a Sözcü, televíziós csatornák esetében a Fox TV, internetes hírportálok közül a sözcü.com.tr mellett a cumhuriyet.com.tr és a memurlar.net jelentette. Az ellenzéki médiászakemberek munkáját ugyanakkor a hatóságok rendszeresen nehezítik. 2018-ban például a Sözcü 204 cikkét tiltották be. Emellett a lap több újságírója ellen is több éves börtönnel fenyegető büntetőeljárás van folyamatban. [Istanbul prosecutor seeks up to 15 years in jail for five Sözcü journalists](#), [online], 2018. 12. 10. Forrás: hurriyetdailynews.com [2019. 11. 02.]

⁷ A rezsimejének kialakításáról bővebben lásd: EGERESI Zoltán, PÉNZVÁLTÓ Nikolett: [Az AKP útja az elnöki rendszerrel szóló népszavazásig: rezsimejének Törökországban \(2002-2017\)](#), [online], 2017. 05. 15. Forrás: svkk.uni-nke.hu [2019. 11. 02.]

⁸ Steven LEVITSKY, Lucan A. WAY: *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes after the Cold War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

⁹ Ez jelenleg TV streaming esetén 100 ezer líra, vagyis hozzávetőlegesen 5,5 millió Ft egy évre.

¹⁰ [Turkey moves to oversee all online content, raises concerns over censorship](#), [online], 2018. 08. 01. Forrás: reuters.com [2019. 11. 02.]

¹¹ Az RTÜK öt AKP-s és két MHP-s tagot számlál. BIANET, REPORTERS WITHOUT BORDERS: i. m.

¹² [The Law No.6112 on the Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Media Services](#), [online], 2011. 03. 03. Forrás: rtuk.gov.tr [2019. 11. 02.]

obszcén, nem bátoríthatja a függőséget okozó anyagok, mint az alkohol fogyasztását és a dohányzást vagy a szerencsejátékot, és nem lehet ellentétes „a társadalom nemzeti és erkölcsi értékeivel, az általános erkölccsel és a család védelmének elvével”. Ez az eddigi televíziós gyakorlat alapján magában foglalhatja a dohányzást, alkoholfogyasztást, illetve akár a csókjelenetek kitakarását, kivágását a közvetített műsorokból, beleértve a filmeket is.¹³

Az online tér szigorú politikai kontrollja

A törökországi internet-felhasználók száma 2019-ben 59,3 millió fő volt (ami 72%-os penetrációt jelent).¹⁴ A török kormány az elmúlt években növekvő mértékben kísérel meg az online szféra ellenőrzés alá vonását. Csak 2018-ban 54 903 webcím elérését blokkolták a török hatóságok; ebből mindössze 1 196 esetben bírósági döntés alapján.¹⁵ A Wikipédia például 2017. április 29. óta nem érhető el Törökországból.¹⁶

Ezen adatok tükrében nem meglepő, hogy a török internetezők 32%-a használ virtuális magánhálózatokat (Virtual Private Network, VPN). Ez becslések szerint a világ országait tekintve a harmadik legmagasabb százalékos arányt jelenti.¹⁷ A török kormány 2016 óta igyekszik blokkolni a legnépszerűbb VPN-ek és a Tor elérését, ezáltal nehezíti a cenzúra kikerülését és az anonim internethasználatot.¹⁸

Az aktív közösségi média felhasználók száma Törökországban 52 millió fő (a penetráció 63%-os). A közösségi média használata azonban szintén nem veszélytelen: 2018-ban 7 109 közösségi média felhasználót vettek őrizetbe, közülük 2 754-et tartóztattak le a megosztásaik (posztjaik) miatt.¹⁹ A vádak között jellemzően „terrorista propaganda” terjesztése, valamint az elnök személyének megsértése szerepel.²⁰

Tartalom-előállítás – információ a rezsim szolgálatában

A török politikai elit azt is felismerte, hogy a korlátozás önmagában nem elég: tartalmat is elő kell állítani ahhoz, hogy tematizálni és befolyásolni tudják a közvéleményt. A 2002 óta kormányon lévő Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi, a továbbiakban: AKP) első átfogó digitális stratégiája a 2013-as kormányellenes

¹³ Melike KARAKARTAL: [A new scale of censorship](#), [online], 2018. 02. 19. Forrás: hurriyetdailynews.com [2019. 11. 02.]

¹⁴ Simon KEMP: [Digital 2019: Turkey](#), [online], 2019. 01. 31. Forrás: datareportal.com [2019. 11. 02.]

¹⁵ [Turkey had censored more than 245,000 websites, URLs as of end-2018: report](#), [online], 2019. 07. 02. Forrás: turkishminute.com [2019. 11. 02.]

¹⁶ A tiltás oka, hogy a portál nem volt hajlandó eltávolítani két olyan szócikket, ami erősen negatív fényt vetett a török kormányra a szíriai beavatkozással kapcsolatban (a hivatalos indoklás szerint a tartalom Törökország „nemzetbiztonsági érdekeit” fenyegeti).

¹⁷ [VPN Usage Around the World](#), [online], 2017. Forrás: globalwebindex.net; [The State of VPN Usage – Statistics and Trends](#), [online], 2018. 08. 27. Forrás: go-globe.com [2019. 11. 02.]

¹⁸ Efe Kerem SÖZERI: [Activists fight back against Turkish government’s block on Tor and VPNs](#), [online], 2016. 11. 06. Forrás: dailydot.com [2019. 11. 02.]

¹⁹ [FETÖ propagandasından bugüne kadar 2754 kişi tutuklandı](#), [online], 2018. 12. 19. Forrás: aa.com.tr [2019. 11. 02.]

²⁰ Mindkét, hivatkozási alapként szolgáló jogszabály (a török terrorizmus elleni törvény és a büntetőtörvénykönyv hírhedt 301. cikke) régóta és erőteljesen vitatott a nyugati államok által. A közelmúltban őrizetbe vettek például embereket azért, mert kritizálták az afrikai török katonai művelet megindítását: [Turkey: Crackdown on Social Media Posts. Detention, Prosecutions Over Criticisms of Turkish Army Actions in Syria](#), [online], 2018. 03. 27. Forrás: hrw.org; illetve például azért, mert „veszélyeztették Törökország gazdasági biztonságát” azzal, hogy a török líra gyengüléséről posztoltak: Natasha TURAK: [Turkey is investigating hundreds of social media accounts bad-mouthing the lira](#), [online], 2018. 08. 14. Forrás: cbc.com [2019. 11. 02.]

tüntetésekre (Gezi parki tüntetések) adott válasz volt. Ekkor, 2013 szeptemberében hozták létre a párt hozzávetőlegesen 6 000 főből álló digitális egységét.²¹ Az AKP 2015 májusában nyitotta meg az Új Törökország Digitális Irodát, amit az ellenzék „AK trollközpontként” emleget.²² Az Oxford Egyetem kutatói számos országot összehasonlító elemzésükben négyes skálán hármásra (medium) értékelték a török *cyber troop* kapacitást.²³

Bár nem köthető egyértelműen bizonyíthatóan egyetlen szervezethez, így török kormányközeli körökhöz sem, mégis ezen a helyen tartjuk célszerűnek bemutatni egy példaként azt a „botszerű” kampányt, amit a DFRLab (Digital Forensic Research Lab) leplezett le a Béke Forrása hadművelet kapcsán. A Szíriában végrehajtott török katonai intervenció egyik deklarált célja a PKK, illetve a török hivatalos szervek által szintén a PKK részének, így terroristának tartott szíriai kurd Demokratikus Egységpárt (PYD) és a Népvédelmi Egységek (YPG) erőinek eltávolítása volt a török határ menti területekről. Maga a vizsgált Twitter-kampány 2019. október 10-én (egy nappal a török offenzíva megindítását követően) indult. Központi eleme a #BabyKillerPKK hashtag alkalmazása. A hashtag 12 óra alatt 118 ezer említést kapott. A tweetek fő üzenete a PKK és PYD/YPG azonoságának, illetve terrorszervezet létének hangsúlyozása. Az üzenet szerint e kurd csoportok élő pajzsként használnak civileket, illetve rendszeresen ölnek ártatlanokat és gyerekeket. A tweetek egy jelentős része botoktól származott. Erre utalnak legalábbis olyan jelek, mint például, hogy egy adott profil néhány órán belül több, mint százszor tweetelte az érintett hashtaget; illetve olyan kezdetleges, profilképpel nem rendelkező profilok vettek részt a kampányban, amik közül ráadásul számosat az érintett időszakban hoztak létre, és szinte kizárólag erről az egy témáról tweeteltek. A kormányzati narratívát éppen a megfelelő időben – a török hadművelet rendkívül széleskörű nemzetközi tiltakozást váltott ki – propagáló kampány mindenestre nem tűnik organikusnak.²⁴

Figyelmet érdemlő eszköz a török álhírvadász oldalak (mint a Teyit és a Doğruluk Payı) mintájára létrehozott, magukat függetlenként beállító, valójában azonban a török elnöki célkitűzéseket szolgáló „ál” álhírvadász weboldalak és műsorok (fake fact checkers) létrehozása (mint például a Günün Yalanları weboldal, vagy a hétköznaponként a TRT-1 televíziós csatornán sugárzott Doğrusu Ne? című műsor, illetve az angol nyelven elérhető Fact Checking Turkey weboldal). Ez utóbbiak mind a kormányközeli Bosphorus Center for Global Affairs (BG) projektjei.²⁵

A BG projektjei közé további weboldalak tartoznak, melyek a török mellett jellemzően angolul és egyes esetekben más nyelveken is elérhetőek: ilyenek többek között a Crackdown Chronicles/Batı Raporu és a Chronicles of Shame/Utanç Günlüğü elnevezésű weboldalak, amik az Egyesült Államok és az európai országok által elkövetett emberi jogsértésekről, illetve a rasszizmus és iszlamofóbia jelenlétét alátámasztó hírekről számolnak be; a Real Economy/Ekonomi Gerçekleri oldal célja az „igazság” ismertetése a Törökország gazdasági helyzetét „manipulálni” igyekvőkkel szemben; a FETO Facts/FETÖ Gerçekleri pedig Fethullah Gülen mozgalmáról közül az elnöki narratívának megfelelő információkat.²⁶

²¹ A tanulmánynak nem célja az AKP propagandagépezetének, a személyi összefonódásoknak a bemutatása. Ezt megtették már helyettünk mások. Angolul lásd például: Abdullah BOZKURT: [Exposing the generals in Erdoğan's troll army](#), [online], 2019. 01. 24. Forrás: nordicmonitor.com [2019. 11. 02.]

²² Emre KIZILKAYA: [Turkey's ruling AKP fields new 'digital army'](#), [online], 2015. 05. 14. Forrás: hurriyetdailynews.com [2019. 11. 02.]

²³ Samantha BRADSHAW, Philip N. HOWARD: [The Global Disinformation Order. 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation](#), [online], 2019. Forrás: ox.ac.uk [2019. 11. 02.]

²⁴ [Bot-like Turkish accounts complement military operation in Syria](#), [online], 2019. 10. 06. Forrás: medium.com [2019. 11. 02.]

²⁵ A 2015-ben létrehozott, Isztambul központú BG mögött az úgynevezett Pelikán-csoport áll. A RedHack által feltört és 2016-ban kiszivárogtatott e-mailekből tudjuk, hogy Erdoğan veje, Berat Albayrak közvetlenül támogatta a BG felállítását. Efe Kerem SÖZERI: [Pelikan Derneği: Berat Albayrak, Ahmet Davutoğlu'nu neden devirdi?](#), [online], 2016. 11. 03. Forrás: medium.com; Abdullah BOZKURT: [Erdoğan's Pelican conspiracy in Turkey's propaganda war](#), [online], 2018. 04. 30. Forrás: turkishminute.com. Albayrak kiszivárgott elemzése a WikiLeaksen kereshető: <https://wikileaks.org/berats-box/> [2019. 11. 02.]

²⁶ A BG tevékenységei közé tartozik emellett a kapcsolatépítés, rendezvényszervezés és lobbizás is. Ők szervezték meg például, hogy Lindsay Lohan 2016-ban meglátogassa a Törökországban élő szíriai menekülteket. Bővebben lásd a szervezet honlapján: <http://bosporusglobal.org/> [2019. 11. 02.]

A török társadalom dezinformációval szembeni ellenálló képessége (resilience) és a rezsím stabilitása

Az autoriter rezsimeknek általánosságban bevett eszköze az összeesküvés-elméletek gyártása. A belső és külső ellenségekkel szembeni folyamatos harc legitimálja számukra az erő alkalmazását és represszív intézkedések bevezetését. Hatalomtechnikai eszközként ezek az elméletek remekül alkalmazhatók a politikai ellenfelek lejáratására, eltávolítására, a politikai kudarcok magyarázatára vagy a támogatói tábor mobilizálására.²⁷

Az összeesküvés-elméleteknek komoly népszerűsége van Törökországban. A török politikai elitiek – nem csak az Erdoğan-rezsím, ez már elődjeinél is megfigyelhető volt – populista és biztonságiasító retorikájukban tudatosan, stratégiai eszközként használják a dezinformációt. Az összeesküvés-elméletek elterjedtségében minden bizonnyal szerepet játszanak a történelmi tapasztalatok. Az Oszmán Birodalom felbomlásának a folyamata, az egyszerre több arcvonalon, külső és belső ellenségekkel vívott fegyveres harc, az első világháborút követően a birodalom maradékának felosztására tett kísérletek (lásd a sèvres-i békeszerződés) megerősítették a törökökben a túlélésért vívott harc és az egy ellenségek által körülvelt nemzet percepcióját, egyben legitimálták az erős állam és erős vezető szükségességét. Mustafa Akyol szerint a törökök azért szeretik ennyire az összeesküvés-elméleteket, mert fontosnak érzik magukat tőle. Így igyekeznek kompenzálni az oszmán nagyhatalmiság elvesztését. Ennek a hozzáállásnak ugyanakkor megvannak a maga veszélyei: azáltal, hogy minden nehézségre külső felelősöket keresnek (és találnak), megfosztják az országot attól a képességétől, hogy valóban megoldja a problémáit, és a fejlődésben előre lépessen.²⁸

A politikai vezetésnek sok esetben még csak nem is szükséges koherens narratívával előállnia. Épp elég, ha a párhuzamosan létező magyarázatok kételyeket ébresztenek az emberekben a valós történéseket illetően. Ha például megnézzük a 2013-as Gezi parki kormányellenes tüntetések kommunikációját, Erdoğan felelőssé tette már a „nemzetközi kamatlobbit”, a külföldi médiát, Fethullah Gülen hálózatát,²⁹ illetve legújabbán Soros Györgyöt és az ő török embereként megnevezett aktivistát, Osman Kavalát is a tiltakozások megszervezéséért.³⁰ Ezek azonban még nem a legelrugaszkodottabb feltételezések. Erdoğan összeesküvés-elméleteiről híres tanácsadója, Yiğit Bulut szerint például a Lufthansa áll a Gezi megmozdulás mögött, még hozzá azért, mert a német vállalat számára a Turkish Airlines török légitársaság növekvő mértékű konkurenciát jelent.³¹

A török társadalom (belső és külső) dezinformációval szembeni ellenálló képessége, illetve általában az egyes társadalmak ellenálló képessége nehezen mérhető. Több kutatás is kísérletet tett azonban mutatók kidolgozására. A Media Literacy Index például a következő indikátorok alapján rangsorolta az országokat (zárójelben az látható, hogy mekkora arányban számít bele az egyes indikátor a teljes index értékébe): sajtószabadság helyzete a Freedom House értékelése szerint (20%), sajtószabadság helyzete a Riporterek Határok Nélkül értékelése szerint (20%), olvasási kompetencia a PISA-felmérés³² eredménye szerint (30%), tudományos (5%) és matematikai (5%) kompetencia a PISA-mérés szerint, a diplomával rendelkezők aránya a lakosságon belül (5%), az Eurostat által mért „bizalom másokban” mutató (10%) és az ENSZ e-részvétel indexe (5%). Törökország 35 vizsgált európai országból 2018-ban az utolsó előtti helyen végzett, 1–100-ig terjedő skálán 16 ponttal. Ennek elsődleges oka azonban, ahogyan az index készítői is kiemelik, a törökországi média rossz helyzete.³³

A médiaértés, médiatudatosság (media literacy), illetve a digitális jártasság (digital literacy) fejlesztése nélkülözhetetlen a dezinformáció elleni harcban, ahogyan azonban egyes kutatók rámutatnak, ez önmagában nem

²⁷ KREKÓ Péter: *Összeesküvés-elmélet mint kollektív motivált megismerés*. PhD-értekezés, 2013. Forrás: ppk.elte.hu [2019. 11. 02.]

²⁸ Mustafa AKYOL: *The Tin-Foil Hats Are Out in Turkey*, [online], 2016. 09. 12. Forrás: foreignpolicy.com [2019. 11. 02.]

²⁹ James REYNOLDS: *Turkey's Erdogan and year of 'foreign plot'*, [online], 2013. 12. 27. Forrás: bbc.com [2019. 11. 02.]

³⁰ *Erdoğan slams 'Hungarian Jew Soros' while warning Europe over 'terror support'*, [online], 2018. 11. 21. Forrás: hurriyetdailynews.com [2019. 11. 02.]

³¹ Fiachra GIBBONS: *Erdoğan's chief adviser knows what's behind Turkey's protests – telekinesis*, [online], 2013. 07. 13. Forrás: theguardian.com [2019. 11. 02.]

³² A Programme for International Student Assessment (PISA) az OECD nemzetközi tanulói teljesítményt mérő programja.

³³ Marin LESSENSKI: *Common sense wanted: Resilience to 'post-truth' and its predictors in the new media literacy index 2018*, [online], 2018. Forrás: osi.bg [2019. 11. 02.]

old meg minden problémát. Az információs válság mélyebb okait, a demokráciával szembeni apátiát, a társadalom fragmentációját, az ideológiai polarizációt, az információs „buborékokban” és párhuzamos valóságokban létező társadalmi csoportok jelenségét nem képes kezelni vagy eltüntetni.³⁴ Ahogyan szociálpszichológiai kísérletek is rámutatnak, a vitás kérdésekkel kapcsolatos mindennapi gondolkodásunkat kevésbé az az ésszerű megfontolás irányítja, hogy igazunk legyen, sokkal inkább az a vágyunk, hogy „a jó oldalon” legyünk. Ez pedig nem csak a kevésbé képzett emberekre igaz.³⁵ Mind a hazai, mind a nemzetközi dezinformációról elmondható, hogy a már meglévő törésvonalakra és feszültségekre épül rá – kiaknázza, nem pedig létrehozza azokat.³⁶ Éppen ezért kiemelten fontos, hogy a dezinformáció elleni harc ne ragadjon le a probléma felszíni kezelésénél.

Az eddigiek fényében nem meglepő, hogy felmérések szerint a török emberek nem bíznak a médiában. Az isztambuli Kadir Has Egyetem közvélemény-kutatásának eredménye alapján 2018-ban a törökök mindössze 32%-a bízott a médiában, 37,7%-uk nem. Kontextusba helyezve még negatívabb a média megítélése. A felkínált lehetőségek közül ugyanis a törökök a médiában bíztak a legkevésbé. Többen bíztak a csendőrségben, a fegyveres erőkben, a rendőrségben, a parlamentben, az elnökségben, a kormányban, az igazságszolgáltatásban, az egyetemekben, a Vallási Ügyek Elnökségében (Diyanet), a civil szervezetekben és az ellenzéki pártokban is.³⁷ A Reuters Institute által készített Digital News Report alapján a megkérdezett török állampolgárok 49%-a válaszolta azt, hogy a kérdésfeltevést megelőző héten találkozott „teljes mértékben kitalált” történetekkel (az összes vizsgált országban a válaszadói átlag 26% volt). Fontos kiemelni, hogy a felmérés nem az álhírek tényleges jelenlétét, mennyiségét mérte, hanem az ezzel kapcsolatos lakossági percepciót.³⁸ Ha pozitívumokat keresünk, ezeket az adatokat értékelhetjük akár a török társadalom kritikai érzékének megnyilvánulásaként is. A másik oldalról ugyanakkor ez a fajta cinizmus veszélyes. Ahogyan kutatók kiemelik, az embereket nem csak arra kell megtanítani, hogyan azonosítsák a dezinformációt, hanem arra is, hogyan építsenek legitim bizalmat a megbízható, szavahihető források iránt.³⁹

A jelenlegi török rendszerben a török rezsimnek nem célja a társadalom dezinformációval szembeni ellenálló képességének javítása, hiszen az saját hatalmát, legitimitását is megingathatná. A társadalom ellenálló képességének és a rezsim túlélésének érdeke szétválik. Mindez érdekes kérdéseket vet fel a tanulmány fő fókuszát jelentő külső információs befolyás hatásaival kapcsolatban: vajon egy, a törökhöz hasonló információs ökoszisztéma, a szabad sajtó és médiakörnyezet hiánya különösen kitétté teszi az országot (a rezsimet és/vagy a társadalmat) a külső információs befolyásnak, vagy épp ellenkezőleg, a zömében belső előállítású dezinformációk (összeesküvés-elméletek) tengerében szinte elvész a külső forrásból származó?⁴⁰

Külső információs befolyás

A szigorúan ellenőrzött török információs ökoszisztéma áttekintését követően azt gondolhatnánk, hogy a külföldi média jelenléte Törökországban alacsony, illetve csökkenő tendenciát mutat. Azonban épp az ellenkezője történik. Az elmúlt néhány évben több nemzetközi hírszolgáltató indított török nyelvű platformokat. Az orosz Szputnyik 2014 óta, a kínai China Radio International (CRI) 2016 óta, a német Deutsche Welle (DW) és a brit

³⁴ Paul REILLY: [Antidote or Placebo? Digital Literacy and the Global Fight Against ‘Fake News’](#), [online], 2019. 04. 17. Forrás: [globalpolicyjournal.com](#) [2019. 11. 02.]

³⁵ Thomas P. MILLER, Adele LEON: Introduction to Special Issue on Literacy, Democracy, and Fake News: Making it Right in the Era of Fast and Slow Literacies, *Literacy in Composition Studies*, 5. évf., 2017/2, pp. 10–23.

³⁶ André W. M. GERRITS: [Disinformation in international relations: How important is it?](#), [online], 2019. 11. Forrás: [shrmonitor.org](#) [2019. 12. 02.]

³⁷ Mustafa AYDIN et. al.: [Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2018](#), [online], 2019. 01. 30. Forrás: [researchgate.net](#) [2019. 11. 02.]

³⁸ Servet YANATMA: [Reuters Institute Digital News Report 2018. Turkey Supplementary Report](#), [online], 2018. Forrás: [reutersinstitute.politics.ox.ac.uk](#) [2019. 11. 02.]

³⁹ [Tackling the Information Crisis: A Policy Framework for Media System Resilience](#), [online], 2019. Forrás: [lse.ac.uk](#) [2019. 11. 02.]

⁴⁰ H. Akın ÜNVER: [Russian Digital Media and. Information Ecosystem in Turkey](#), [online], 2019. 03. Forrás: [edam.org.tr](#) [2019. 11. 02.]

Independent 2018 óta van jelen török nyelvű szolgáltatással. A British Broadcasting Corporation (BBC) és a Voice of America (VOA) már évtizedek óta szolgáltatnak híreket török nyelven is. Emellett megemlíthetjük az olyan szolgáltatókat, mint például a török emigráns újságírók egy csoportja által létrehozott Artı TV (magyarul Plusz TV), ami 2017-ben kezdte sugározni Németországból online és műholdon keresztül is elérhető, a török kormánnyal szemben kritikus műsorait.⁴¹ Illetve, ki kell még emelnünk egy új, egyedülálló nyugati projektet is: négy nemzetközi műsorszolgáltató, a BBC, a DW, a France 24 és a VOA együttműködésének eredményeként 2019 áprilisában elindult a +90 elnevezésű török nyelvű Youtube-csatorna, ahol a legkülönbözőbb témákkal találkozhatnak az érdeklődők; nem ritkán olyanokkal, amikről a török tartalomszabályozások miatt máshol nemigen hallhatnak (ilyenek például az LGBTI közösséggel kapcsolatos témák).

Egy, a külföldi médiavállalatok török nyelvű adásai népszerűségének megítélését segítő, könnyen mérhető mutató a Twitter követők száma. 2019 novemberében a BBC Türkçe 3,2 millió, a Sputnik Türkiye 835 ezer (itt különösen érdekes megjegyezni, hogy a török nyelvű oldalnak több a követője, mint a Sputnik International oldalának, mely utóbbinak csak 284 ezer), a DW Türkçe 456 ezer (hasonlóan, a német DW követőinek száma alacsonyabb, 117 ezer), a Euronews Türkçe 309 ezer, a VOA Türkçe 174 ezer, az Independent Türkçe 148 ezer, a CRI Türkçe 87 ezer követővel rendelkezett.

Szakértők szerint a török emberek rá vannak szorulva a külföldi médiavállalatokra, ha a kormányzati narratívától független híreket akarnak hallani; vagyis a külföldi szolgáltatóknak jelentős piacuk is van. A nemzetközi médiavállalatok lehetőséget biztosítanak a törökországi ellenzéknek a megjelenésre, illetve munkát adnak az elmúlt években különböző ellenzéki médiumoktól elbocsátott újságíróknak.⁴² Lényegében az a paradox helyzet állt elő, hogy a török rezsim maga vonzotta be politikájával a külföldi médiavállalatokat az országba, noha messze nem ez volt a célja.

Az internet szabadságát hirdető nyugati liberális demokráciákkal szemben az autokraták fenntartják maguknak a „kiber szuverenitást”, vagyis azt vallják, hogy egy államnak saját szuverén határain belül joga van az önálló kormányzásra, az internet állami kontrollját is beleértve.⁴³ Ez a hozzáállás figyelhető meg a török politikai vezetés esetében is.

Míg a nyugati államok többsége az észak-atlanti szövetségen kívüli államok, mindenekelőtt Oroszország információs befolyásától tart, a török rezsim legalább annyira aggódik a nyugati információs befolyás miatt. A folyamatos nyugati kritikák a rezsim stabilitását fenyegetik.

A török kormányközeli kutatóintézet, a SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı – Politikai, Gazdasági és Társadalmi Kutatási Alapítvány) 2019 júliusában jelentetett meg egy széleskörű tiltakozást kiváltó elemzést az országban tevékenységet folytató külföldi médiavállalatokról.⁴⁴ Áttekintették az egyes médiumok tudósításait Törökország szempontjából kulcsfontosságú ügyekről (puccskísérlet, PKK elleni harc, Törökország Szíria-politikája, török gazdasági helyzet), majd név szerint sorra vették az ott dolgozó újságírókat, akiknek korábbi munkahelyei mellett internetes aktivitásukat (Twitter-fiókjait és -megosztásait) is megvizsgálták. A SETA egyik elemzője kiemelte, téves lenne azt gondolnunk, hogy ezek a vállalatok azért jöttek létre, hogy objektív híreket közvetítsenek. Ők is egy érdekcsoportot képviselnek. A saját nézőpontjukat propagálják, részt vesznek a belpolitikai vitákban, és a saját érdekeiknek megfelelően próbálják befolyásolni Törökország megítélését.⁴⁵

A SETA-tanulmány a kiegyensúlyozott tájékoztatást, illetve saját közvetítési elveiket kéri számon a nyugati, illetve orosz médiavállalatokon. A szerzők rámutatnak arra is, hogy az érintett médiumoknál dolgozó újságírók

⁴¹ A csoport a televíziós csatorna mellett egy hír- és elemző portált is létrehozott (artigercek.com).

⁴² Ragıp SOYLU: Turkey's media landscape shaken up by major foreign players, [online], 2019. 02. 18. Forrás: https://www.middleeasteye.net/news/turkeys-media-landscape-shaken-major-foreign-players?source=post_page [2019. 11. 02.]

⁴³ Justin SHERMAN: *The Long View of Digital Authoritarianism*, [online], 2019. 06. 20. Forrás: newamerica.org [2019. 11. 02.]

⁴⁴ İsmail ÇAĞLAR, Kevser Hülya AKDEMİR, Seca TOKER: *Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları*, [online], 2019. Forrás: setav.org [2019. 11. 02.]

⁴⁵ SOYLU: i. m.

szinte kizárólag a korábbi törökországi ellenzéki (kemalista-szekuláris) médiumok dolgozóinak köréből kerültek ki, ami ugyancsak hozzájárul a vélemények kiegyensúlyozatlanságához. A török kormány álláspontja az elemzés szerint nincs megfelelően megjelenítve a cikkekben. A puccskísérlet esetében például nehezményezik, hogy a nyugati és orosz médiavállalatok cikkeikben nem ítélték el erőteljes nyelvezettel a puccskísérletet. Mindössze rövid ideig foglalkoztak magával a puccsal és az elkövetőkkel, és sokkal többet írtak a puccskísérletet követő letartóztatásokról, mindezt úgy, hogy azok mögött megalapozatlan vádak tételeztek fel, illetve arról spekuláltak, hogyan szolgálják az események a török elnök „antidemokratikus” céljait. Emellett több nyugati médium is interjút közölt le a puccskísérletet követő napokban Fethullah Gülel, aki felvetette a török kormány érintettségét, illetve érdekltségét a puccskísérletben. Törökország Szíria-politikája esetében a szerzők azt látják a legnagyobb problémának, hogy ahelyett, hogy a határbiztonság kérdéseiről írtak volna, illetve bemutatták volna Törökország céljait a szíriai műveletek kapcsán, a külföldi médiavállalatok arra összpontosítottak, hogy milyen kritikus reakciókat váltott ki a török lépés a nemzetközi szinten. Aggályosnak tartják továbbá, hogy a PKK-t és a szíriai Népvédelmi Egységeket (a YPG-t) a cikkek hangsúlyozottan elkülönítik egymástól, külön csoportként kezelik. Problémaként látják emellett azt is, hogy a PKK elleni terrorizmus ellenes harcot egyes cikkek Törökországban zajló polgárháborúként ábrázolják. Végezetül, szintén kifogásként merül fel, hogy a HDP-s képviselők letartóztatása esetén a nyugati sajtó ahelyett, hogy megvizsgálta volna a vádak és az ügyek tartalmára összpontosított volna, megkérdőjelezte az eljárások indokoltságát, és arra használta az eseteket, hogy kritizálja a török kormányt, illetve a demokrácia helyzetét kérje számon. A kínai CRI Türkçe vállalatot mindezekkel szemben a tanulmány kiemelkedő példaként, a pluralitásra leginkább törekvő médiumként tüntette fel, kiemelten dicsérve a terrorizmus elleni harcban mutatott szolidaritását.⁴⁶

Esettanulmány: az orosz információs befolyás hatása Törökországra

A következőkben egy konkrét esettanulmányt, az orosz információs befolyást vizsgáljuk, két szálon. Egyrészt megvizsgáljuk, hogy Törökországban belül milyen mértékben és milyen hatással vannak jelen orosz dezinformációs törekvések, másrészt röviden kitérünk arra, hogy Törökországban kívül, az ország érdekeivel ellentétesen mennyire van jelen a Törökországot érintő orosz dezinformáció (például az iszlamofóbia növelése az európai szövetségesek körében, vagy a NATO-n belüli bizalom bomlasztása). Hogyan hat tehát az orosz dezinformáció egy olyan országban, ahol „a dezinformáció a norma, nem a kivétel”?⁴⁷

Az orosz tulajdonú és finanszírozású média a Sputnik Türkiye és a RS (Rusya'nın Sesi, magyarul Oroszország Hangja) FM rádiócsatornán keresztül 2014 óta van jelen Törökországban török nyelven. A Sputnik Türkiye weboldal rendkívül népszerű a törökök körében. Ezt mutatja, hogy 2019 novemberében a törökországi szolgáltatásnak közel háromszor annyi követője volt Twitteren (@sputnik_TR: 835 ezer), mint a nemzetközinek (@SputnikInt: 284 ezer). Ennek oka, ahogyan arról fentebb már írtunk, hogy kritikus, illetve cenzúrázatlan híreket a központosított török médiatérben kevés helyen olvashatnak ma a török emberek. Több ismert török újságíró is csatlakozott az elmúlt években a Sputnik Türkiyéhez, ahol végre „hagyományos újságírást” végezhetnek.⁴⁸ A honlap az utóbbi időben interjúkat közölt le például Selahattin Demirtaşsal, a Népek Demokratikus Pártjának (HDP) börtönben ülő kurd társelnökével, illetve Murat Karayıllannal, a PKK vezetőjével. A fent hivatkozott SETA-elemzés ezzel összefüggésben meg is állapította, hogy „úgy tűnik, a Szputnyik arra használja

⁴⁶ ÇAĞLAR et. al.: i. m.

⁴⁷ ÜNVER: i. m. Az orosz információs befolyás tekintetében szintén találunk mérhetővé, összehasonlíthatóvá, tevő kísérletek. A Disinformation Resilience Indexet például a közép-kelet-európai államok kontextusában és az orosz információs befolyás vizsgálatára dolgozták ki. A kutatásban három fő indikátort alkalmaztak: (A) a lakosság a Kreml-vezetésű médiának való kitettsége, (B) a rendszerszintű válaszok minősége, valamint (C) az orosz digitális hadviseléssel szembeni sebezhetőség. [Disinformation resilience in Central and Eastern Europe](#), [online], 2018. Forrás: prismua.org [2019. 11. 02.]

⁴⁸ [In Sputnik's orbit. A Russian propaganda outlet prospers in Turkey](#), [online], 2019. 02. 28. Forrás: economist.com [2019. 08. 05.]

médiaerejét, hogy terrorista propagandát folytasson”.⁴⁹ A politikai függetlenség látszatát keltő Szputnyik népszerűsége azért is veszélyes, mert a kormányzati állásponttól független hírek olvasásának lehetőségével magához vonzott közönséget a későbbiekben szükség esetén már könnyebben fogják tudni dezinformáció használatával is befolyásolni.

Érdekességként megemlíthetjük, hogy a Similarweb adatai szerint az „orosz Google”-ként emlegetett Yandex a leglátogatottabb törökországi weboldalak egyike.⁵⁰ Törökország a Yandex első nem szláv piaca. Az orosz vállalat szerint a sikerük oka, hogy a Google globális szemléletével szemben helyi specifikus szolgáltatást igyekeznek nyújtani. Jobban odafigyelnek az adott piacra, jelen esetben a török igényekre, a török nyelvre, sajátosságokra. Bár a cég nem állami vállalat, a Kreml kontrollja rajta egyre erősebb.⁵¹ 2015 óta a Mozilla Firefox böngészők alapértelmezett törökországi keresője a Yandex.⁵²

Az orosz forrásból származó Törökországgal kapcsolatos dezinformációt két fő csoportra oszthatjuk. Vanak a kifejezetten törökellenes, Törökországot rossz színben feltüntetni törekvő hírek, melyek döntően a 2015. november és 2016 júniusa közötti időszakból származnak. (A két ország kapcsolata akkor vált fagyossá, amikor Törökország 2015. november 24-én lelőtt egy orosz Szuhoj Szu-24-es bombázót.) A másik csoportba azokat a dezinformációs törekvéseket sorolhatjuk, melyek célja Törökország és nyugati szövetségeseinek egymástól való eltávolítása, a nyugatellenes érzelmek erősítése.

Az Európai Külügyi Szolgálat keleti stratégiai kommunikációval foglalkozó munkacsoportjának (East StratCom Task Force) EU vs Disinfo projektje számos, orosz forrásból származó, Törökországgal kapcsolatos álhírt gyűjtött össze. Az elmúlt években láthattunk a török–grúz feszültség növelését célzó álhíreket (például arról, hogy Törökországban halálra vertek egy grúz fiút, aki elloptott egy kabátot; vagy arról, hogy Ankara megtiltotta Grúziának nemzeti és keresztény ünnepeinek megünneplését). Találkozhattunk az ukrajnai konfliktust érintő álhírekkel (például azzal, hogy Törökország egy új kalifátust épít Dél-Ukrajnában; török és krími tatár fegyveresek provokációkat terveznek a Krím-félszigeten; több száz török fegyveres „fasiszta” és zsoldos tevékenykedik a Krím–Ukrajna határon; vagy, hogy Erdoğan ukrán vállalatokat privatizál annak a tervnek a részeként, hogy újjáépítse az Oszmán Birodalmat). Az EU vs Disinfo adatbázisában Törökországgal összefüggő hírekkel két magyar oldal is szerepel (a hidfo.ru-n megjelent egyik álhír szerint a török titkosszolgálat állhat a tömeges bevándorlás mögött; az orientalista.hu-n megjelent egyik cikk szerint pedig Törökország az „Iszlám Állam” volt harcosait képezte ki, hogy azok segítsék Azerbajdzsánt az Örményország elleni küzdelemben). Mások mellett bolgár (Törökország meg fogja támadni Bulgáriát), szlovák (Törökország hozta létre az „Iszlám Állam”-ot) és cseh oldalak (a migrációs válságot Törökország finanszírozza) híryanagya is érintett.⁵³

A külső információs befolyás vizsgálatok a kutató számos módszertani kihívásba ütközik. A dezinformáció jelenlétének azonosítása a kevésbé nehéz feladat. Az igazán nehezen megválaszolható kérdés az, hogy az adott dezinformációnak van-e mérhető hatása az érintett társadalom és politikai elit magatartására, döntéseire.⁵⁴ Az orosz információs befolyást nem szabad lebecsülni, azonban túlmisztifikálni sem. Ez utóbbit támasztja alá a Nir Grinberg és társai által 2019-ben a *Science* folyóiratban publikált tanulmány, ami a 2016-os amerikai elnökválasztás körüli orosz dezinformációs műveleteket, konkrétan a Twitteren megjelent álhíreket vizsgálta. A tanulmány arra az eredményre jutott, hogy az álhírek (mind az orosz, mind a hazai) az összes hírfogyasztás 6%-át tették ki, az álhírekkel való kapcsolat pedig rendkívüli mértékben koncentrált: a digitális amerikai

⁴⁹ ÇAĞLAR et. al.: i. m.

⁵⁰ 2019 októberében a 21. helyen szerepelt. [Top sites ranking for all categories in Turkey](#), [online], 2019. 10. 01. Forrás: similarweb.com [2019. 11. 04.]

⁵¹ Elizaveta OSETINSKAYA: [Yandex, a Russian Success Story and Putin’s High-Tech Tiger \(Op-ed\)](#), [online], 2017. 09. 27. Forrás: themoscowtimes.com; Sergey SUKHANKIN: [Yandex: Tool of Russian Disinformation and Cyber Operations in Ukraine](#), [online], 2017. 06. 15. Forrás: jamestown.org [2019. 11. 02.]

⁵² [Mozilla Makes Yandex the Default Search Engine for Firefox in Turkey](#), [online], 2015. 03. 25. Forrás: mozilla.org [2019. 11. 02.]

⁵³ [Disinfo Database. Pro-Kremlin Disinfo Cases](#), [online], 2019. Forrás: euvdisinfo.eu [2019. 11. 02.]

⁵⁴ ÜNVER: i. m.

médiaközönség mindössze 1%-a volt kitett a választási kampány idején terjesztett álhírek 80%-ának.⁵⁵ Annak meghatározása, hogy az álhíreknek mennyiben volt szerepük a választópolgárok választói magatartásában, még nehezebb feladat, hiszen azok rendszerint csak egy változóként jelennek meg egy komplex döntési folyamatban. A másik oldalról amellet is érvelhetünk, hogy az orosz információs manipulációs törekvések bekerülése a közbeszédbe, maga az erről folyó vita tovább polarizálta az amerikai társadalmat, amivel egy célját már elérte.

H. Akın Ünver egy kiváló tanulmányban öt kiemelt esemény kapcsán vizsgálta meg az orosz eredetű információs kampányt Törökországban: az orosz Szu–24-es bombázó 2015. november 24-i lelövése; Andrej Karlov orosz nagykövét 2016. decemberi törökországi meggyilkolása; az orosz gyártmányú Sz–400-as légvédelmi rakétarendszer török beszerzésének ügye; a 2016-os törökországi puccskísérlet; és a 2018-as törökországi parlamenti és elnökválasztás kapcsán. Mindössze egyetlen esetben talált a török információs ökoszisztémára gyakorolt nagyfokú, mérhető orosz hatást: a Szu–24-es incidenssel kapcsolatban, illetve az incidenst közvetlenül követően azoknak az orosz vádaknak a megfogalmazásával, mely szerint Törökország az „Iszlám Állam”-tól vásárol kőolajat.⁵⁶

2015. december 2-án jelent meg a Szputnyikon a hír,⁵⁷ miszerint Erdoğan és családtagjai (Erdoğan veje volt akkor a török energiaügyi miniszter, ami erősítette a vádak hihetőségét) közvetlenül érintettek az „Iszlám Állam”-tól származó illegális kőolajcsempészetben. A cikket az orosz védelmi minisztérium egy sajtótájékoztató felvételekkel támasztotta alá, ahova nem jellemző módon külföldi újságírókat is meghívtak. A bemutatott bizonyítékok azonban nem voltak elégségesek, noha elsőre annak tűnhettek, hiszen az orosz cikk, illetve a sajtótájékoztató illetékesei videókat és műholdképeket is mellékeltek. Ezek azonban éppen a lényegét nem mutatták. Később amerikai tisztviselők is cáfolták, hogy valóban jelentős mennyiségű csempészt olajról lenne szó, amiből a török elnök és a hozzá közel állók profitálhattak volna.⁵⁸

Ünver elemzése az orosz dezinformáció hatásának méréséhez török nyelvű tweeteket vizsgált. E szerint a Szu–24-es repülőgép lelövése után kezdetben két narratíva volt jelen a Twitteren: („A”) az oroszok megsértették a török légteret, ezért legitim volt a török lépés, („B”) a törökök a hibásak, és nem is került sor légtérsértésre. A „B” narratíva nem tudott elterjedni, igazi népszerűsége szert tenni. A géplelövés utáni nyolcadik napon azonban megjelent egy „C” narratíva: az oroszok azzal vádolták meg a török kormányt, hogy az „Iszlám Állam”-tól vesz kőolajat. Az oroszok tehát kiszélesítették az információs csatateret. A törökök defenzívába szorultak. Moszkvát a nyugati sajtó is segítette azzal, hogy megosztotta, terjesztette az orosz vádak.⁵⁹ Ezzel sikerült a Törökország és nyugati szövetségesei közötti feszültségeket is növelni. Ankara nem tudta igazán sikeresen ellensúlyozni az orosz narratívát, hiába állt az bizonyíték nélkül. Egyfajta megoldásként végül egy „D” narratívát vettek elő a törökök, mely azt emelte ki, hogy a Szu–24-es incidens a rendes döntéshozatali láncon kívülről indult: egy gülenista magányos pilóta, vagy gülenista parancsnok döntéseként, vagy egy NATO összeesküvés részeként (a három magyarázattal felváltva találkozhattunk). Ezen keresztül igyekeztek egy elfogadható középutat találni. A puccskísérletet követően ez, a „D” narratíva vált legelterjedtebbé. Ankara feladta az „igazunk volt” narratívát, és áttért az „összeesküvés” narratívára, az oroszok pedig abbahagyták az olajvásárlással kapcsolatos vád terjesztését 2016 nyarán. 2016 tavaszán a török hatóságok blokkolták a hozzáférést a Szputnyik oldalához Törökországból, augusztusban azonban visszavonták a tiltást.⁶⁰

Az Ünver-tanulmány egyik fontos konklúziója, hogy az összességében relatíve enyhe – mindössze a fent részletesebben bemutatott egyetlen esetben mérhetően jelentkező – orosz hatás egyik fő oka az, hogy a

⁵⁵ Nir GRINBERG et al.: Fake News on Twitter during the 2016 U.S. Presidential Election. *Science*, 2019/363, pp. 374–378.

⁵⁶ ÜNVER: i. m.

⁵⁷ Rusya: Erdoğan ve ailesi, IŞİD'in Suriye'deki yasadışı petrol sevkiyatıyla doğrudan ilişkili, [online], 2015. 12. 02. Forrás: tr.sputniknews.com [2019. 08. 05.]

⁵⁸ Lesley WROUGHTON: Oil smuggled into Turkey not enough to be profitable: U.S. official, [online], 2015. 12. 04. Forrás: reuters.com [2019. 08. 05.]

⁵⁹ Például a BBC cikke további publicitást adott az orosz vádaknak: Syria conflict: Russia accuses Erdoğan of trading oil with IS, [online], 2015. 12. 02. Forrás: bbc.com [2019. 08. 05.]

⁶⁰ ÜNVER: i. m.

mainstream török média az elmúlt években jellemzően alapvetően is Nyugat-ellenes, oroszbarát nézeteket közvetít. Orosz részről tehát egész egyszerűen „nem lenne logikus lépés destabilizálni egy már egyébként is orosz-párti információs hálózatot további dezinformációkon keresztül”.⁶¹

Bár jelentek meg a Nyugat és Törökország közötti feszültségek mélyítését célzó, igazolhatóan orosz forrásból származó dezinformációk – például a New Eastern Outlook oldalán 2016-ban megjelent álhír szerint Zbigniew Brzezinski egy tweetjében beismerte, hogy az Egyesült Államok áll a törökországi puccskísérlet mögött,⁶² illetve egy másik, a Sputnik Türkiye oldalán 2017-ben megjelent álhír szerint például a CIA áll az isztambuli Reina klubban 2016 szilveszterén elkövetett terrortámadás mögött –, ezek eltörpülnek a nyugatellenes török kormányzati propagandagépezettel összehasonlítva.⁶³ A nyugatellenes retorika jelenleg a török és orosz rezsim számára közös nevezőként van jelen.⁶⁴

Az orosz dezinformációs befolyásolási törekvések visszafogottságának másik fontos oka a stratégiai érdekek jelenlegi konvergenciája a két ország között. Moszkvának pillanatnyilag nem érdeke például a török választások manipulálása a vele relatíve jó kapcsolatot fenntartó török kormányzó elit kárára, vagy, hogy megkockáztassa Ankara támogatásának elvesztését a szíriai politikai rendezési törekvéseket illetően. Az amerikai és török fél potenciális egymás ellen fordítása továbbá az orosz stratégiai érdekek – a NATO gyengítése – szempontjából nagyobb haszonnal kecsegtet.

Összességében, bár a fentiek alapján mindössze egyetlen alkalommal találkoztunk jelentős, a török információs ökoszisztémára mérhető hatást kiváltó orosz dezinformációs törekvéssel, ez volt az egyetlen komoly orosz támadás is. Az „Iszlám Állam”-mal kapcsolatos vádak megfogalmazása után Erdoğan defenzívába kényszerült a hazai és nemzetközi szinten is, és változtatni a kommunikációján. Ez a jövőre vonatkozóan nem sok jót vetít előre. A török médiakörnyezet megnehezíti az álhírek leleplezését. Lehet ugyan azzal érvelni, hogy az orosz forrású dezinformáció elvész a törökországi információs ökoszisztémában előforduló dezinformáció tömegében, erre eddig azért is kerülhetett sor, mert nem volt egyértelmű orosz destabilizációs politikai szándék. Ha azonban az lesz az orosz érdek, és e mögé az orosz állami erőforrások is bekerülnek, akkor az orosz információs befolyásban megvan a potenciál, hogy komoly károkat okozzon mind a török rezsimnek, mind a török társadalomnak, illetve bomlassza a NATO és Törökország közötti bizalmat; ahogyan azt láthattuk a fent kifejtett esetben is. Önmagában az orosz potenciál komoly negatív ösztönzőként szolgálhat Ankara számára az Oroszországgal való együttműködésre.

Végezetül, a fenti közvetlen példák mellett Moszkva közvetett módon is tud tenni a török érdekek ellen; itt elsősorban a bevándorlás- és iszlámellenes, szélsőjobboldali érzelmek szítását emelhetjük ki, aminek a túlnyomóan muszlim többségű Törökország, illetve az Európában élő török diaszpóra is kárvallottja. Számos tanulmány született már arról, hogy Moszkva szélsőjobboldali pártokat támogat többek között Olaszországban, Ausztriában, Franciaországban és Németországban.⁶⁵ A SETA 2015 óta minden évben elkészíti az Európai iszlamofóbia jelentést. Az orosz hatást a 2016-os, 2017-es és 2018-as jelentés említi. A 2016-os jelentés a Lisa-ügyet⁶⁶ emeli ki, aminek egyértelmű célja volt az idegenellenesség és iszlamofóbia erősítése Németországban.⁶⁷

⁶¹ ÜNVER: i. m. 45.

⁶² F. William ENGBAHL: [Top USA National Security Officials Admit Turkey Coup](#), [online], 2016. 08. 31. Forrás: journal-neo.org [2019. 11. 02.]

⁶³ Fuad SAFAROV: ['Reina saldırısı CIA'nin Erdoğan'a yanıtı niteliğinde'](#), [online], 2017. 01. 01. Forrás: tr.sputniknews.com [2019. 11. 02.]

⁶⁴ Az isztambuli Kadir Has Egyetem által minden évben elkészített felmérés szerint 2018-ban a török állampolgárok 60,2%-a látta úgy, hogy az Egyesült Államok fenyegetést jelent Törökországra. A török percepciók szerint 2016 óta az Egyesült Államok jelenti az összes ország közül az első számú fenyegetést. Mustafa AYDIN et. al.: [Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması](#), [online], 2018. Forrás: khas.edu.tr [2019. 08. 02.]

⁶⁵ Anton SHEKHOVTSOV: *Russia and the Western Far Right*, Routledge, 2017.

⁶⁶ Az orosz újságírók által kitalált történet szerint három közel-keleti migráns megerőszakolt egy 13 éves, orosz nyelvű családból származó lányt Berlinben.

⁶⁷ Enes BAYRAKLI, Farid HAFEZ (szerk.): [European Islamophobia Report 2016](#), [online], 2016. Forrás: setav.org [2019. 11. 02.]

A 2017-es jelentés Lettorszában, Szerbiában, Nagy-Britanniában és a Krím-félszigeten azonosított orosz forrásból származó iszlámellenes propagandát.⁶⁸ A 848 oldal terjedelmű 2018-as jelentés⁶⁹ pedig Ukrajna kapcsán vizsgálta, hogyan használják az oroszok saját dezinformációs céljaikra az iszlámot.⁷⁰

Összegzés

Törökország rendkívüli mértékben kitétt a dezinformációnak. Ennek egyik fő oka, hogy a török politikai elitek – történetileg – tudatosan, stratégiai eszközként használják a dezinformációt (elsősorban összeesküvés-elméletek formájában). A török rezsimnek nem érdeke a társadalom álhírekkel szembeni ellenálló képességének javítása, mert az a saját hatalmát, legitimitását is veszélyeztetné.

A török információs térben kizárólagos hegemóniára törekvő kormányzati médiarezsimek szándékán kívül maga vonzotta be a külföldi médiavállalatokat az országba (BBC Türkçe, Sputnik Türkiye, DW Türkçe, Euronews Türkçe, VOA Türkçe, Independent Türkçe, CRI Türkçe). A török emberek rá vannak szorulva a külföldi médiavállalatokra, ha a kormányzati narratívától független híreket akarnak hallani; vagyis a külföldi szolgáltatóknak jelentős piacuk is van. Ezzel párhuzamosan, a Törökországban munkájukban akadályozott, kormánykritikus újságírók jelentős részét e külföldi médiumok szívták fel.

Míg a nyugati államok többsége az észak-atlanti szövetségen kívüli államok, mindenekelőtt Oroszország információs befolyásától tart, a török rezsim legalább annyira aggódik a nyugati információs befolyás miatt. A folyamatos nyugati kritikák a rezsim stabilitását fenyegetik. A nyugati médiának célszerű továbbra is jelen lennie török nyelvű szolgáltatásokkal, ha nem akarja, hogy a Szputnyik legyen az a domináns médium, mely magát a független/ellenzéki média szerepében tünteti fel. Ugyanakkor a Nyugatnak tisztában kell lenni azzal, hogy e törekvéseket a török rezsim szuverenitása megsértésének tekinti.

Az orosz információs befolyás Törökországban egyes nyugati államokkal összemérve alacsony. Ennek fő oka a török és orosz stratégiai érdekek konvergenciája, illetve, hogy a török média alaphangon is döntően nyugatellenes/oroszbarát híreket közvetít. Moszkvának tehát pillanatnyilag nem érdeke a török információs ökoszisztéma destabilizálása. Ez azonban változhat. Amennyiben az lesz az orosz érdek, Oroszország várhatóan képes arra, hogy komoly károkat okozzon mind a török rezsimnek, mind a török társadalomnak, illetve tovább bomlassza a NATO és Törökország közötti bizalmat; ahogyan azt a Szuhoj Szu-24-es bombázó repülőgép lelövését követő esetben is láthattuk.

⁶⁸ A lett esetben a VestiSegodna címlapján szerepelt a hamis hír, miszerint egy teljes falut kitevő arabot küldtek Lettorszába. Szerbiában az orosz befolyású média rendszeresen publikál törökellenes élű cikkeket a „neo-oszmán fenyegetés”-ről, illetve kiemeli, hogy Törökország aktívan támogatja Koszovót. A brit esetben pedig a londoni Westminster Bridge-i támadás áldozatai mellett elsétáló, hidzsábot viselő nő képét terjesztette széles körben egy oroszországi, hamis Twitter-fiók. A Krím-félsziget esetében a jelentés kiemeli, hogy Oroszország krími tatár politikája 2014 óta iszlámofób. Enes BAYRAKLI, Farid HAFEZ (szerk.): [European Islamophobia Report 2017](#), [online], 2017. Forrás: [islamophobiaeurope.com](#) [2019. 11. 02.]

⁶⁹ Enes BAYRAKLI, Farid HAFEZ (szerk.): [European Islamophobia Report 2018](#), [online], 2018. Forrás: [setav.org](#) [2019. 11. 02.]

⁷⁰ Orosz és oroszpárti források közzétettek néhány cikket az ukrainai „iszlámizmusról”, illetve az ukrainai „iszlámisták” és a „fasiszták” szövetsége által jelentett veszélyről. Uo.

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóintézet munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Eötvös József Kutatóközpontjának Stratégiai Védelmi Kutatóintézete független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet

Szerkesztés és tördelés:
Csiki Varga Tamás, Tálás Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

2019 – : NKE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4862)

2012–2019: NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4862)
2011–2012: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)
2007–2011: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések (ISSN 2063-4854)
2003–2007: ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések (ISSN 2063-4854)

© Pénzváltó Nikolett, 2019

© NKE Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, 2019